

DISKUSE

NA ZÁPADE NIČ NOVÉHO (KOPERNIKOVSKÝ OBRAT V ONTOLOGII PRÁVNÝCH NORIEM)

Lucia Berdisová* – Marek Káčer**

Abstrakt: Cieľom tohto textu je dokázať nasledujúce tri tézy: 1. Pýtať sa na umiestnenie právnej normy v rozlíšení „Existuje právna norma vo formálnom prameni práva alebo v ľudskej myšli?“ je zmaťoché, ak nevymedzíme právo-filozofický problém, ktorý sa môže danou otázkou riešiť. 2. Nie je neplodné, ani nesprávne vnímať (právnú) normu (aj) ako vieru, presvedčenie, či motív ľudskeho správania. 3. Ak aj na úrovni ontológie noriem prijme, že norma ako fakt „existuje v ľudskej myšli“, potom to neznamená, že právnici strácajú dôvod hľadať právne normy v oficiálnych prameňoch práva – právna prax „beží“ ako doposiaľ. Tento text je koncipovaný ako polemická reakcia na článok *Kde je právo?*, v ktorom Dr. Eduard Bárány prezentoval názor, v zmysle ktorého uvedený ontologický prístup k normám oslabuje právo ako prostriedok sociálnej kontroly.

Kľúčové slová: interpretácia práva, normativita, objektivita/subjektivita práva, ontológia noriem, platnosť práva, záväznosť práva

EXPOZÍCIA PROBLÉMU

Dr. Bárány v texte *Kde je právo?*¹ konštatuje, že právnici si zvyčajne nekladú otázku, kde sa nachádza „normatívny systém právo“, pričom ako vec samozrejmosti ho „umiestňujú“ do prameňov práva vo formálnom zmysle.² V rámci jednotlivých smerov v právnom myslení Dr. Bárány identifikuje tie, ktoré sa rozchádzajú s týmto tradičným náhľadom. Tieto nové koncepcie „umiestnili právne normy do ľudskej mysle a tým nastolili otázku „Kde je právo?““.³ Zároveň, právnú normu často považujú za výsledok interpretácie, nie za predmet interpretácie. Ako doktrínálnu podporu pre tento smer Bárány cituje rad teoretikov. Za hlavného exponenta tézy, podľa ktorej normy existujú v ľudskej myšli, Bárány identifikuje talianskeho teoretika Enrica Pattara, ktorého teóriu označuje za „individualistickú“ a „subjektivistickú“.⁴ Takéto teórie sa podľa Bárány neodchýlili len od tradičného právneho myslenia, ale aj od právnej praxe.⁵

* Mgr. Lucia Berdisová, PhD., Ústav štátu a práva Slovenskej akadémie vied. Tento príspevok vznikol v rámci projektu VEGA „Nové v právnom myslení. (Reakcia právneho myslenia na nové v spoločnosti, iných vedných oblastiach a prírode)“ č. 2/0073/14. E-mail: lucia.berdisova@yahoo.com.

** Mgr. Marek Káčer, PhD., Ústav štátu a práva Slovenskej akadémie vied. Tento príspevok vznikol v rámci projektu VEGA „Nové v právnom myslení. (Reakcia právneho myslenia na nové v spoločnosti, iných vedných oblastiach a prírode)“ č. 2/0073/14. E-mail: humnox@gmail.com.

¹ BĀRĀNÝ, E. Kde je právo? *Právnik*. 2015, roč. 154, č. 4, s. 281–295.

² *Ibidem*, s. 281.

³ Časť teórií umiestňuje právne normy do spoločenského vedomia. *Ibidem*, s. 282.

⁴ *Ibidem*, s. 284.

⁵ *Ibidem*, s. 282.

Podľa Bárányá platí, že ak prijmeme takúto subjektivistickú ontológiu noriem, výrazne to zasiahne do „*architektúry prevládajúceho chápania práva v teórii i v praxi*“.⁶ Bárány sa to snaží demonštrovať poukazom na to, že táto ontológia je nekompatibilná so špecifickými znakmi právnej normy, tak ako sa väčšinou tradujú v tuzemských učebniciach. V nasledujúcej citácii si ukážeme, ako by sa to malo podľa Bárányá so všeobecnou záväznosťou právnych noriem, ak by sme prijali názor, že normy existujú len v ľudskej mysli:

„*Definičný znak záväznosti právnej normy sa mení na subjektívny pocit či presvedčenie jej nositeľa, že má právnu normu dodržiavať. ... So všeobecnosťou či všeobecnou záväznosťou právnej normy je nezlučiteľná jej záväznosť len pre jediného človeka, v ktorého mysli sa nachádza. ... Aj keby malo viacero ľudí v mysliach totožnú právnu normu, čo nie je vylúčené vzhľadom na socializáciu, tak dôvody jej záväznosti budú vnútornou vecou každého z nich. ... To čo je len v mysli jednotlivca nemôže byť všeobecne záväzné, lebo to môže plne poznať len on sám. Nemôže to byť záväzné v spoločenských vzťahoch, do ktorých vstupuje nad mieru jeho moci (autority) a hlavne nad mieru reálnej poznateľnosti tejto jeho, internej právnej normy inými.*“⁷

Bárány však pripúšťa, že v jednom prípade možno hovoriť o právnych normách ako umiestnených v ľudskej mysli/mysliach. Je tomu tak pri právnej obyčaji.⁸ Smerom k právnym predpisov však Bárány, aj s odkazom na Savignyho, konštatuje, že „*[p]rávna norma je prítomná v texte normatívneho právneho aktu a výklad práva je jej poznávaním a rekonštrukciou*“.⁹ A hoci z viacerých dôvodov nie vždy existuje jediný správny výklad právnej normy, nič to podľa Bárányá nemení na tom, že sídlom právnej normy je normatívny právny akt. A hoci priznáva, že právna norma sa môže nachádzať aj v texte aj v ľudskej mysli, pre „*právnosť*“ normy je podstatné to, že sa nachádza vo formálnom prameni práva. Inak by bola stratená aj záväznosť práva, a tak aj jeho spoločenská funkcia.

Náš príspevok je rozdelený do troch častí. V prvej časti argumentujeme, že pýtať sa na umiestnenie právnej normy v rozlíšení „*Existuje právna norma vo formálnom prameni práva alebo v ľudskej mysli?*“ je nefunkčné, ak nevymedzíme právno-filozofický problém, ktorý sa môže danou otázkou riešiť. Umiestňovanie právnych noriem do akéhosi časopriestoru bez rešpektovania spomenutej požiadavky upotrebitelnosti na riešenie problému, vedie k ďalším zmätkom. Rovnako argumentujeme, že Dr. Bárányom odmietnuté teórie v mnohom nie sú odmietnutím „*tradičného*“ pohľadu na právo, ale jeho doplnením o nový rozmer. V druhej časti príspevku tvrdíme, že nie je neplodné, ani nesprávne vnímať (právnú) normu (aj) ako vieru, presvedčenie, či motív ľudského správania. Zameriavame sa v nej na prístup E. Pattara a vysvetľujeme, v akom smere ho Dr. Bárány dezinterpretuje. Ukáže sa tak, že Bárányom citované Peczenikovo tvrdenie – „*Právo existuje, lebo ľudia veria v právo, ale právo nie je identické s týmito vierami.*“¹⁰ – nie je v rozpore s Pattarovou teóriou, ako konštatuje Bárány. Taktiež ukazujeme, že takpovediac spor

⁶ Ibidem, s. 284.

⁷ Ibidem, s. 285–286.

⁸ „*Právna obyčaj predstavuje dôkaz, že právna norma môže existovať aj výlučne v ľudských mysliach, čo jej však zdanlivo paradoxne neuberá spoločenský charakter ani heteronómnosť. Aj keď človek normu občajového práva prijal za svoju, tak pre neho platí bez ohľadu na túto interiorizáciu pre spoločenský charakter svojej záväznosti.*“ Ibidem, s. 289.

⁹ Ibidem, s. 291.

¹⁰ Ibidem, s. 293. Bárány cituje PECZENIK, A. A Theory of Legal Doctrine. *Ratio Juris*. 2001, Vol. 14, No. 1, s. 89.

o interpretáciu – Je norma predmetom alebo výsledkom interpretácie? – je v kontexte umiestňovania právnej normy v podstate pseudoprotblémom súvisiacim s rozličným používaním slova „interpretácia“ a čiastočne slova „norma“. Jednoducho, rôzne „javy“ sú pomenované rovnako a naopak. Taktiež sa venujeme ontológii práva, ktorá by „podržala“ otázku Dr. Bárány a objektivite práva, ktorú by mal Pattarov prístup narušiť. V tretej časti príspevku dôvodíme, že ak aj na úrovni ontológie noriem predsa len prijmeme, že norma ako fakt „existuje v ľudskej mysli“, potom to neznamená, že právnici strácajú dôvod hľadať právne normy v oficiálnych/formálnych prameňoch práva – právna prax „beží“ ako doposiaľ. Rozšírime tak argumentáciu druhej časti príspevku. „Nové“ teórie práva tak nijako neoslabujú jeho záväznosť ani jeho funkciu ako prostriedok sociálnej kontroly.

1. KDE JE PRAVO?

1.1 Prečo sa vôbec pýtať?

Analytická filozofia nás už na začiatku dvadsiateho storočia poučila, že aj filozofi by sa mali zaoberať otázkami, na ktoré sa dá očakávať explicitná odpoveď. Robila tak spočiatku prostredníctvom vymedzenia kritérií *rozumnosti* otázok.¹¹ Analytíckí filozofi nabádali, aby sme pred tým, ako začneme hľadať odpoveď na nejakú otázku, bezpodmienečne skúmali, či „*táto otázka dáva dobrý zmysel, či je zrejmé, že slová v nej obsiahnuté majú jasný význam a či je jasné, ako by vôbec mohla vyzerat prijateľná odpoveď na takú otázku*“, čím sa vyhneme, možno príliš prísne povedané, filozofickému „tliachaniu“.¹² Tento prúd myslenia mal byť reakciou na filozofiu, ktorá sa odtrhla od života, zaoberala sa umelými problémami a používala na to jazyk, ktorý je nefilozofom nedostupný. Analytická filozofia chcela brať bežný/obyčajný jazyk vážne.¹³ Jedným z predstaviteľov tohto prúdu, hoci nie úplne neproblematicky, mal byť aj Rakúšan Ludwig Wittgenstein. Cieľ filozofie videl vo svojom neskorom období v rozpletaní filozofickým problémov, ktoré vznikli tým, že sme sa zaplietli do svojho jazyka – jeho slovami ide o zapletanie sa do gramatiky nášho jazyka. Totižto, podľa jeho názoru mnohé problémy, ktoré filozofi riešia, sú problémami fakticky jazykovými, nie empirickými. Preto chcel „*uniest' istý poriadok do nášho vedenia o používaní jazyka: poriadok pre istý účel, jeden z mnohých možných poriadkov, nie poriadok ako taký*“.¹⁴ A filozofické problémy a zmätky nevznikajú vtedy, keď jazyk pracuje, ale keď „*jazyk beží akoby naprázdno*“.¹⁵

Uvedme príklad. Gramatika slova „merať“ v spojení „merať dĺžku“ je iná ako gramatika tohto slova v spojení „merať čas“. A analógia štruktúr v jazyku nás v tomto prípade vedie k otázke: „Čo je to čas?“ alebo „Ako možno merať čas?“. Veď minulosť už bola, nemožno ju už odmerať, budúcnosť ešte nie je, tak ju ešte nemožno odmerať a prítomnosť nemá rozmer, takže ju tiež nemožno merať. Ako teda merať čas? Ak sa však pozrieme na pravidlá, akým sa slovo „čas“ používa v jazyku, zistíme, že sa líšia. V našom bežnom jazyku

¹¹ PEREGRIN, J. *Kapitoly z analytické filozofie*. Praha: Filosofia, 2005, s. 14–15.

¹² PEREGRIN, J. *Filozofie a jazyk*. Praha: TRITON, 2003, s. 25.

¹³ Ibidem, s. 16.

¹⁴ WITTGENSTEIN, L. *Filozofické skúmania*. Bratislava: Pravda, 1979, § 132, s. 77.

¹⁵ Ibidem, s. 78.

nemáme problémy s použitím slova „čas“, ale žiadna definícia nevyhovuje všetkým použitiam. Definícia tak nemôže vysvetliť to, čo sme na základe toho, že sme podľahli analógii, vysvetliť chceli.¹⁶

Obdobne je možné kritizovať napríklad Dworkinovu teóriu jednej správnej odpovede.¹⁷ Dworkin sa totiž fakticky pýta „Čo je to správna odpoveď v zložitých prípadoch?“ rovnako, ako by sme sa na základe tohto obrazu pýtali otázky „Čo je čas?“, „Čo je to dĺžka?“ atď. a boli by sme zmätení. Takto zmätený Dworkin si potom nevšimne, že „*žiadna otázka o význame výrazu „správna odpoveď“ nevyvstane, kým si ju sami nepoložíme, a tiež, že zmysel akejkoľvek otázky, ktorú si položíme je úzko zviazaný s metódou, ktorú máme pre odpovedanie na ňu*“.¹⁸ A i keď Dworkin hovorí, že významom slov „správna odpoveď“ nie je objekt, teda niečo „tam vonku“ a treba sa pozrieť na používanie tohto slova právnikmi, zo zmätku ho to nevyvedie.¹⁹ Ak totiž chce skúmať používanie slov „správna odpoveď“, aby zistil význam týchto slov, potom hľadá *niečo*, čo nie je použitím, ale čo sa v použitíach nachádza, a to niečo sa nazýva „význam“.²⁰ Dworkin teda z významu výrazu „správna odpoveď“ urobil entitu, ktorá sa nazýva „význam“. Keďže sa táto entita nachádza v používaní slov, bude význam niečím, čo majú tieto použitia rovnaké, ale potom, ako pripomína Wolcher, význam spočíva na *konsenze v použití* výrazu „správna odpoveď“, a nie na konsenze v názore, či v interpretácii, a preto by sa ukazoval v tom, čo hovorcovia *robia*, nie v tom, že hovorcovia sa zhodujú v tom, čo *hovorí*.²¹

Táto expozícia nám poslúžila hneď trojako.

Jednak je otázka „Kde je právo?“, „Kde je právna norma?“ pripodobniteľná otázka „Čo je čas?“, „Kde je čas?“. Zmätko tu vzniká tak, že sa zapletieme do jedného obrazu jazyka, a to takého, že významom slova „právna norma“ musí byť niečo, čo tento výraz zastupuje. No a ak je významom slova niečo, to niečo je *niekde*. Takéto premýšľanie nás potom vedie k čudovaniu sa, kde to niečo je, lebo ak je niečím, je aj *niekde*. To neznamená, že za istých okolností nie je zmysluplné sa pýtať na lokáciu právnej normy. Nemalo byť však ísť o situácie, kedy jazyk beží naprázdno. Inými slovami (ak chceme pripomenúť titulku slovenského denníka v deň tzv. referenda o ochrane rodiny) – na nezmyselné otázky neexistujú správne odpovede.

Dodajme ešte, že je zjavné, že právnici bežne nemajú problém chápať časovo-priestorové určenie práva v rovine jeho časovej a miestnej pôsobnosti. V tomto zmysle však pôsobnosť právnej normy neodpovedá na otázku „Kde sa norma nachádza?“ ale na otázku „Pre koho norma platí?“ Po druhé, pripomenuli sme navonok samozrejmu vec, že zmysluplné pýtanie sa predpokladá existenciu metódy na odpovedanie. Pri otázke: Kde sú kľúče od auta? je metóda bez ďalšieho vysvetľovania predstaviteľná ľahko (Zrakom prebieham po poličkách v byte, prehmatávam vrecká nohavíc a kabátu, pýtam sa partnera (to prinajhoršom) atď.). Akú metódu však zvoliť na odpovedanie na otázku „Kde je právna norma?“. Čomu nám vlastne taká odpoveď poslúži? Po tretie: Dostali sme „do hry“

¹⁶ Pre túto analógiu pozri: WITTGENSTEIN, L. *Modrá a Hnedá kniha*. Bratislava: Kalligram 2002, s. 58–59.

¹⁷ WOLCHER, L. E. Ronald Dworkin's Right Answers Thesis Through the Lens of Wittgenstein. *Rutgers Law Journal*, 29, s. 43–65.

¹⁸ *Ibidem*, s. 47.

¹⁹ *Ibidem*, s. 47.

²⁰ *Ibidem*, s. 47–48.

²¹ *Ibidem*, s. 51.

prostredníctvom Dworkina aj problematiku interpretácie práva a diskusiu o objektivite či subjektivite práva, ku ktorej sa neskôr krátko vrátime.

Ešte raz, za akých okolností je teda zmysluplné pýtať sa na lokáciu právnej normy? Za takých, že daná otázka (respektíve odpoveď na ňu), je súčasťou riešenia nejakého problému a zároveň existuje jasná metodológia na zistenie odpovede na túto otázku. Aký problém Dr. Bárány položením si danej otázky rieši? V podstate žiadny, v ktorom sa potreboval takúto otázku pýtať. Zdá sa, že Bárány sa jednoducho stretol s teóriami práva, ktoré definujú právnu normu inak, ako zvykla byť definovaná a áno, niektoré o nej hovoria ako nachádzajúcej sa v mozgu. Neskôr sa v našom príspevku ukáže, že ide skôr o to, že (právnou) normou nazývajú iný fenomén. Doktor potom domýšľa (bez negatívnych konotácií), čo je výslednicou takéhoto chápania právnej normy najmä čo sa týka všeobecnosti a záväznosti práva. Kontext toho, prečo bola právna norma vymedzená u niektorých autorov „netradične“ sa však stráca. Hádám aj preto sa mu dané poňatia javia ako nesprávne, hoci zaujímavé.²² A daným kontextom je práve problém/problémy, ktoré títo autori riešili. Už tu spomeňme Pattarovu ambíciu. Pattaro sa totiž snaží vysvetliť a popísať ako *fungujú* normy, dané však nechce justifikovať, pričom na niektorých miestach vyslovene píše, že to, čo hovorí o normách sa bez ďalšieho nevzťahuje na právo ako také.²³ Ide mu o to, ako normy pôsobia, i. e. o to, ako/že pôsobia ako motívy.²⁴

1.2 Aspektové videnie

Ak prehladame kontext otázok, a teda aj odpovedí, prehladame uhol pohľadu autora na skúmaný objekt. Potom sa stane, že za odporujúce si pokladáme teórie/pohľady, ktoré sa v skutočnosti dopĺňajú. V dejinách myslenia o práve nie je výnimkou, že kritika nie je priamou kritikou správnosti istej teórie, ale kritikou jej ne/kompletnosti. Jednoducho, H. L. A. Hart v mnohom nekritizoval J. Austina preto, že sa mylí, ale preto, že jeho pohľad je zužujúci. Ronald Dworkin zas kritizoval Harta v mnohom nie preto, že sa mylí, povedzme ohľadom pravidiel, ale preto, že ešte zabudol na princípy. Ďalšie príklady možno poľahky poskytnúť. Pre ilustrovanie takejto situácie je hádam vhodný obraz z *Vln* Virginie Woolfovej. Bernard, Louis, Neville, Percival, Susan, Rhoda a Jinny sa po dlhšom čase stretávajú, aby spolu povečerali. Na stole v reštaurácii je váza s červeným karafiátom. Bernard premýšľa: „*Zišli sme sa (zo severu, z juhu, zo Susaninho statku, z Louisevej obchodnej ríše), aby sme utvorili jednu vec, nie trvalú – lebo čo vytrvá? – ale videnú viacerými očami. Vo váze je červený karafiát. Jediný kvet, ako tu sedíme čakajúc, ale teraz je to kvet so siedmymi stranami, s mnohými lupeňmi, červený, hnedofialový, s nachovými okrajmi, tuhý, so striebřistými listami – celý kvet, ku ktorému príspeje každé oko.*“²⁵ Sedem pohľadov, sedem charakteristík, sedem kvetov a predsa jeden. Aspektové videnie. Ako sme už spomenuli, Pattaro sa pozerá na právo v kontexte jeho fungovania, v internom pohľade. V takom kontexte, v akom nie je zmysluplné sporiť sa o to, že karafiát má

²² Pozri BĀRĀNY, E. *Kde je právo?*, s. 295.

²³ Pozri PATTARO, E. *The Law and the Right: A Reappraisal of the Reality that Ought to Be*. Dordrecht: Springer, 2005, s. 93 pozn. 5, 98–99.

²⁴ Dané Pattara napríklad vedie k rozlišovaniu „efficiency“ od „effectivity“. Ibidem, s. 109.

²⁵ Preklad autorov podľa WOOLF, V. *The Waves*. Wordsworth Editions Limited, 2000, s. 70. a WOOLFOVÁ, V. *Vlny*. 2. vydanie. Doubice: One Woman Press, 2008, s. 93–94.

povedzme osem lupeňov (videných z pozície Neville) a nie dajme tomu päť lupeňov (videných z pozície Susan), nie je zmysluplné sporiť sa ani o to, kde sa právna norma nachádza. Iný uhol pohľadu, iný kontext, prinesie inú odpoveď. Len prepojením rôznych uhlov získame komplexnejší obraz. „Netradičné“ teórie tak vo svojej podstate často nie sú odmietnutím tých „tradičných“, ale ich doplnením o nový uhol pohľadu. Platí to aj pre Pattara. Navyše, konfrontácia je spravidla nezmyselná o to viac, že nie výnimočne používame iný pojem (právnej) normy. Pattaro napríklad sám pripomína: „V podstate je objekt skúmania interpretácie právnych textov (...) odlišný od objektu pýtania sa po motívoch, ktoré vedú ľudí k správaniu súladnému s právom. Napokon, slovo „norma“ môžeme použiť tak, že nebude odkazovať ani na vety a propozície, ktoré sú zaujímavé pre teórie interpretácie, ani na špecifické motívy konania, ktorými sa zaoberám v tejto knihe ja pod termínom „norma“. Obe sú hodné skúmania. Mali by sme ustanoviť nové a odlišné termíny odkazujúce na ne oddelene?“²⁶

2. SPOR O ONTOLÓGIU PRÁVA

2.1 Dezinterpretovaný Pattaro

Pattarova teória nestojí na tom, že jednoducho začne tvrdiť, že (právne) normy sa nachádzajú v hlavách ľudí. Pattaro síce uvádza, že normy sú presvedčeniami a motívmi správania sa, ktoré konajúce subjekty internalizujú vo svojich mozgoch, a ktoré sa tak stanú operatívnymi rôznymi spôsobmi,²⁷ zavádza tým však iný pojem normy. Ešte viac nový pojem normy (nie právnej normy) hádam objasňuje jeho konštatovanie, že slovo „norma“, tak, ako ho používa, je aplikovateľné len na relevantné psychologické stavy ľudí, ktorí sú „veriacimi“, respektíve lepšie povedané „vlastníkmi“ danej normy.²⁸ Takéto normy nie sú nezávislé od empirickej reality a nevytvárajú samostatnú „metafyzickú“ realitu, ktorá by ich obsah robila normatívnym. Ich obsah je normatívny preto, že je pokladaný za normatívny.²⁹

Pattaro zároveň zavádza nový pojem platnosti. Nehovorí o platnosti noriem, a to ani len v metonymickom zmysle.³⁰ Platný alebo neplatný, a len metonymicky, môže byť právny text. A to vtedy, keď jeho prijatie ako Je-aktivity je platným alebo neplatným tokenom typu danej činnosti.³¹ Obdobne je zjavné, že Pattarove analýzy sa často netýkajú „bežného“ právneho kontextu z nasledujúcej časti jeho textu: „[V]eta môže byť platným alebo neplatným tokenom typu ‚príkaz‘ (orig. directive). ‚Prikazujúcu vetu‘ budem (...) charak-

²⁶ PATTARO, E. *The Law and the Right: A Reappraisal of the Reality that Ought to Be*, op. cit. s. 188 pozn. 4.

²⁷ *Ibidem*, s. XXIV.

²⁸ *Ibidem*, s. 99.

²⁹ *Ibidem*, s. 100.

³⁰ Platnosťou Pattaro označuje zhodu stavu vecí alebo udalostí (tzv. token) s typom, a neplatnosťou nezhodu tokenu s typom. Napríklad, ukradnúť motorku je tokenom typu „spáchať krádež“. Pozri bližšie tamže, napríklad s. 14, s. 23, s. 47, s. 59. Inde v texte Pattaro píše: „Právne normy nie sú ani platné, ani neplatné, a to ani metonymicky. V skutočnosti, normy nemôžu byť vydané (orig. issued) ani prijaté (orig. enacted), pretože nie sú výsledkami (Je-účinkami) istej Je-udalosti (orig. Is-event) alebo činností. Normy sú skôr Má-byť-účinkami (alebo Má-byť-výsledkami) (orig. Ought-effects a Ought-outcomes) vyplývajúcimi z iných noriem v spojení s vykonaním určitých Je-činností, ktoré platne založia typ okolnosti ustanovenej v týchto iných normách.“

Ibidem, s. 149.

³¹ *Ibidem*, s. 149.

*terizovať: Určitá veta bude vzhľadom na tento typ kongruentným alebo nekongruentným tokenom príkazu; bude sa rátať alebo nerátať za príkaz. Napríklad, príkaz vydaný niekým, kto je nútený urobiť tak proti svojej vôli bude tak či tak platný vzhľadom na tento typ (...). V kontexte práva však príkaz vydaný niekým proti jeho alebo jej vôli spravidla nebude platným príkazom.*³²

Pattaro tiež pripomína, že to, čo píše o koncepte normy fungujúcej (orig. *in force*) v človeku neplatí, keď hovoríme o koncepte platnosti práva (orig. *being-in-force of law*).³³ Tá druhá je totiž skôr viacúrovňovým prepojením normativity a organizovanej moci.³⁴ Neznamená to ale, že prijímanie právnych textov neovplyvňuje normatívny „vesmír“ indivíduí, že tento „vesmír“ je, ako sme už spomenuli, nezávislý od empirickej reality, do ktorej patria aj právne texty. Pattarovi ide o popis normativity práva a právo je podľa neho normatívne nie o sebe, ale preto, že ho niekto vníma ako normatívne, teda vďaka „veriacim“ a vo „veriacich“.³⁵ Preto je dôležitý jeho pojem normy. Preto je Pattarova teória zmysluplná pre komplexnejší popis fenoménu práva. Ak však pre niekoho nie je nejaká časť práva normatívna, napr. nejaký zákon, keďže nie je „veriacim“ v tejto časti, nič to nemení na tom, že proti nemu bude rešpektívne môže byť vymáhané. Neznamená to, že sa majú vykonávatelia práva k nemu alebo nej správať, akoby táto časť právneho poriadku nebola pre túto osobu záväzná. Prax ostáva taká, aká bola. Ak použijeme alúziu na Kafku, zákon sa vpiše do tela „neveriacich“ rovnako ako veriacich, hoci bude zapísaný v mysliach/srdciach iba tých, ktorí v neho veria. Záväznosť práva a jeho fungovanie ako prostriedok spoločenskej kontroly nie sú nijako oslabené. Nemožno tiež opomenúť, že Pattaro nestotožňuje právo a (právne) normy. Právo je širší fenomén ako summa právnych noriem: „Právo je súčasťou kultúry a preto sa podieľa na takej realite a na takom živote ako ďalšie kultúrne fenomény a kultúry vo všeobecnosti. Takže, rovnako, je udomáčené na rovnakom mieste, konkrétne, v mozgoch, či, v súčasnosti zväčša skôr, je zaznamenané na nosičoch odlišných od ľudí, ku ktorým majú ľudia prístup: na dreve, kameni (príkladmo na rímskych dvanástich tabuliach), papieri, digitálnych médiách atď.“³⁶

Nie je tiež náhodou, že na záver knihy Pattaro necháva dlho prehovoriť Savignyho, a to na podporu svojich téz, nie ako proponenta odlišného názoru. Dr. Bárány však tvrdí, že práve Pattaro má byť so Savignym v konflikte.³⁷

Ešte raz, Pattaro sa snaží o pritiahnutie pozornosti k tomu, čo bolo opomínané aj ako negatívny dôsledok viacerých prúdov analytickej filozofie – vnútorný pohľad a jeho psychologické aspekty.³⁸ Ide mu o to uvoľniť putá redukcie, na ktorej sa podieľal napríklad aj Hart a Alf Ross.³⁹ Vidieť normy ako motívy, ako viery, tento pohľad rozširuje a nemá

³² Ibidem, s. 148.

³³ Ibidem, s. 109.

³⁴ Ibidem, s. 409.

³⁵ Ibidem, s. 168.

³⁶ Ibidem, s. 408.

³⁷ Pozri: BÁRÁNY, E. *Kde je právo?*, s. 289.

³⁸ PATTARO, E. *The Law and the Right: A Reappraisal of the Reality that Ought to Be*. kap., 15.3. a 15.4.

³⁹ „Behaviorizmus, tak ako bol podľa niektorých vyjadrený G. Ryleom (...) a inými, je jednou z ciest, Searlovými slovami, eliminatívny redukcionizmus vyvstal z analytickej filozofie. Tento redukcionizmus odmieta skúmanie vnútorného pohľadu a odmieta aj internalistické prístupy akéhokoľvek druhu. (...) Samozrejme, vonkajšie ľudské činnosti a správanie je prístupnejšie pozorovaniu a empirickým pokusom a je nepochybne ľahšie vedecky sa ním zaoberať, ak ho považujeme za oddelené od toho, čo sa deje, alebo čo si vieme predstaviť, že sa

negatívne dôsledky pre záväznosť práva, právnu prax, či jeho regulatívnu funkciu a nijako neodporuje vyššie spomínanému Peczenikovmu tvrdeniu, že „[p]rávo existuje, lebo ľudia veria v právo, ale právo nie je identické s týmito vierami.“

2.2 Spor o interpretáciu

Doktor Bárány vo svojej štúdií argumentuje, že právna norma sa nachádza v právnom predpise respektíve v texte právneho predpisu, ktorý je jej nosičom. Je tak predmetom interpretácie, nie výsledkom interpretácie. Ak je totiž interpretácia rekonštrukciou myšlienky obsiahnutej v zákone, rekonštruovať sa dá len to, čo je už v texte prítomné.⁴⁰ Tí, ktorí umiestňujú právne normy do mysli však majú tvrdiť, že právna norma je výsledkom interpretácie. Spor o to, či je právna norma predpokladom alebo výsledkom interpretácie, či niečím iným podľa nášho názoru v mnohom vzniká z dôvodu odlišného používania slov „norma“ a „interpretácia“. Ako špecificky slovo „norma“ používa Pattaro sme už vysvetlili vyššie. Taktiež sme spomenuli, že Pattaro sa nezaoberá otázkou interpretácie v práve. Doktor Bárány v súlade so zdravým rozumom tvrdí, že z ničoho nič nevzide – neexistujúca myšlienka sa nedá zrekonštruovať. Môžeme tak povedať, že interpretácia je potom procesom rekonštrukcie myšlienky, v podstate porozumením textu, kde výsledkom (najmä ak hovoríme o rozhodovacej činnosti súdov) môže byť nový text vyjadrujúci právnu normu, „jasnejšie“. Je však zjavné, že interpretácia nemôže priniesť porozumenie významu, ak by sme ju pokladali iba za preklad. Totižto, „[r]iadenie sa pravidlom nespočíva v tom, že do pravidla vložíme interpretáciu. Interpretovať znamená jednoducho preložiť a preklad samotný nemôže vytvoriť porozumenie, pretože samotnej novej formulácii musí byť porozumené. Prekladáme – interpretujeme – s cieľom posunúť sa do nového rámca pre rozhodnutie, a to z dôvodov, ktoré nemajú nič spoločné s porozumením. Ak nerozumieme pôvodnému výroku, nemôžeme ho preložiť. Povedať, že interpretácia umožňuje riadenie sa pravidlom, predpokladá, že riadenie sa pravidlom je už umožnené v prekladanej veci.“⁴¹ Ak však textu rozumieme, prekladať, teda vyjadrovať ho inými slovami, ho budeme asi len s cieľom vysvetliť jeho význam iným. Doktor Bárány vlastne o interpretácii hovorí ako o procese porozumenia textu. To, že niekto iný bude interpretáciou nazývať výsledok porozumenia textu, nie je spor, ale iné použitie slova „interpretácia“. Ak Dr. Bárány bude tvrdiť, že právna norma je predpokladom interpretácie a niekto iný bude tvrdiť, že je výsledkom interpretácie, potom tento pseudospor vzniká len v dôsledku zamerania sa na inú časť rovnakého procesu, a to v rozdielnom kontexte. Zmysluplné je hádam konštatovať, že ak hovoríme, že interpretujeme *právny text*, výsledkom bude zistenie významu textu – právna norma. Ak hovoríme, že interpretujeme *právnu normu*, (i) buď stotožňujeme právnu normu s právnym textom respektíve normatívnou vetou a potom výsledkom interpretácie bude zas len právna norma, ktorú vieme vyjadriť aj iným ako pôvodným textom, prípadne (ii) hovoríme o právnej

deje vo vnútri ľudskej bytosti: v ľudskom mozgu. Ale nič z toho nie je dostatočným dôvodom na odmietanie či odrazovanie iných od toho, aby brali do úvahy psychologické aspekty vnútorného pohľadu v snahe lepšie porozumieť jednotlivcovi a spoločenskému správaniu. Toto branie do úvahy môže postúpiť na takú úroveň, akú umožňuje veda a filozofia, a to vo forme dohadov, špekulácie alebo kultúrnych predpokladov.“ Ibidem, s. 400.

⁴⁰ Pozri: BÁRÁNY, E. *Kde je právo?*, s. 289–290.

⁴¹ BOBBITT, P. What it Means to Follow a Rule of Law? In: L. Meyer (ed.). *Rules and Reasoning: Essays in Honor of Fred Schauer*. Oxford: Hart Publishing, 1999, s. 58.

norme (ako význame textu, alebo iného rečového aktu) v kontexte aplikovateľnosti na konkrétny prípad a pýtanim sa po interpretácii právnej normy sa tak vlastne pýtame na aplikáciu „textu“ na skutkovú situáciu. Načo inak by sme interpretovali *právnu normu* aj ak ju vnímame ako myšlienku obsiahnutú v zákone?

Pripúšťame teda, že existuje rozdiel medzi interpretáciou právneho pravidla „ukrytého“ v texte zákona a medzi interpretáciou textu zákona. Podľa nášho názoru má však tá prvá riešiť dilemu – poznám právne pravidlo, ale neviem ho aplikovať na túto situáciu. Druhá má riešiť problém – poznám text zákona, ale nie som si istý, aké pravidlo „ukrýva“ – je totiž interpretovateľný/preložiteľný viacerými spôsobmi.

Slovo „interpretácia“ je tak používané rôznymi spôsobmi, a to ako (i) aktivita umožňujúca porozumenie významu textu právneho predpisu, (ii) aktivita prekladania, i. e. nahradzovania jedného výrazu pravidla inými, ktorá však o sebe neprináša porozumenie, keďže to je jej predpokladom, (iii) zisťovanie limitov aplikácie právnej normy na konkrétnu skutkovú situáciu, či (iv) výsledok aktivít (i) a (ii).

2.3 K metafyzike, ontológii a epistemológii práva (objektivita a subjektivita)

V nasledujúcej podkapitole článku sa zameriame na to, za predpokladov akej ontológie práva by dávala otázka Dr. Bárányi sama o sebe zmysel tak, aby zároveň bola podržaná normativita práva. Kontext ontologický však predpokladá vytvorenie metafyzickej teórie, ktorá danú ontológiu takpovediac podrží. A s metafyzikou sa nami už viackrát spomínaná analytická filozofia nepriatelí. Práve na istej koncepcii ontológie práva však musí stáť odpoveď na Bárányho otázku Kde je právna norma?, keďže je aj otázkou Kde je právo?. Ak hľadáme lokáciu právnej normy tak, ako Bárány vo svojom článku, potom časovo-priestorové určenie znamená, že hľadáme niečo ako fyzikálny bod, ktorý vyplní určitú časť priestoru v určitom čase. Ak máme otázku položenú týmto spôsobom, implicitne predpokladáme, že norma, ktorej „umiestnenie“ hľadáme, má podobu faktu. V časo-priestore vo fyzikálnom zmysle slova sa totiž nevyskytuje nič iné, iba fakty.

Ak by sme neprijali tvrdenie, že normy sú faktami vo vyššie popísanom zmysle, mohli by sme sa pýtať sa na lokáciu entity, ktorá nie je faktom v tom, zmysle, že sa nachádza v 3D svete, ale že má metafyzickú existenciu. Ide o „objekty“ existujúce mimo ríše prírody, napríklad v platónskom svete ideí.

2.3.1 Metafyzika (ontológia)

Podľa niektorých ľudí má zmysel pýtať sa, kde sa nachádzajú myšlienky, hoci sami pripúšťajú, že myšlienky nie sú fakty, prírodné objekty s časovo-priestorovým určením ich výskytu. Aby však dávalo zmysel pýtať sa, kde sa nachádzajú myšlienky, potrebujeme vybudovať určitú podobu metafyziky, priestoru, či módu existencie mimo prírodu. Pre lepšiu ilustráciu tohto problému si zacitujeme G. E. Moora z jeho knihy *Principia Ethica*:

„M e t a f y z i c k ý m i nazývam v prvom rade tých filozofov, ktorí si čo najjasnejšie uvedomili, že nie všetko, čo je, je nutne prírodným objektom. M e t a f y z i c i majú veľké zásluhy, pretože trvali na tom, že naše poznanie sa neobmedzuje na veci, ktorých sa môžeme dotýkať, ktoré môžeme vidieť či cítiť. Títo filozofi sa vždy zaoberali nielen tou triedou prírodných objektov, ktoré spočívajú v mentálnych faktoch, ale aj tou triedou objektov alebo vlastnosťami objektov, ktoré určite neexistujú v čase a ktoré preto ani nie

*sú súčasťou Prírody, a ktoré v skutočnosti ani vôbec neexistujú. ... Najprominentnejšími prvkami danej triedy objektov sú azda čísla. ... Dva a dva sú štyri. Ale to neznamená, že buď dva alebo štyri existujú. Aj napriek tomu však tieto objekty niečo znamenajú. Číslo dva nejako je, hoci neexistuje.*⁴²

Ak prijmeme predpoklad, že právne normy sú myšlienky, napríklad tak, že ich chápeme ako vylučujúce dôvody pre vykonanie určitého správania, a zároveň ak zotrváme pri klasickom predpoklade, že myšlienky nie sú prírodné objekty, potom sa môžeme pýtať otázku „Kde sa nachádzajú právne normy?“ iba za predpokladu, ak postulujeme „existenciu“ nejakej metafyzickej reality, do ktorej dané normy (ako myšlienky) „umiestnime“.

Väčšina praktikov práva pri kvalifikovanom výkone svojej profesie nepotrebuje postulovať nejakú metafyzickú realitu, v ktorej by sme našli „situované“ právne normy ako nejaké mimo-prírodné objekty. Ak by takáto metafyzická realita existovala a ak by mali právnici príslušné kognitívne schopnosti ju rozpoznávať, bolo by pre nich mimoriadne užitočné venovať jej pozornosť. A to z dôvodu, že takáto realita by podstatne znižovala mieru ich neistoty pri predkladaní a obhajovaní ich tvrdení *de lege lata*. Tieto tvrdenia by boli v oveľa väčšej miere verifikovateľné, pretože by sa dali konfrontovať s „realitou“ podobne, ako zvyčajne konfrontujeme s realitou naše tvrdenia o faktickom stave vecí (výroky). Na tomto predpoklade stoja aj niektoré verzie tzv. „morálneho realizmu“. Napr. Michael Moore je toho názoru, že hodnoty ako „dobro“ alebo „právo“ reálne existujú, pričom z jeho pohľadu nejde len o bezvýznamnú špekuláciu, pretože „morálna realita“ dáva ľuďom podklad pre to, aby mohli argumentovať v prospech „dobra“ s istotou, že majú pravdu, že to, čo tvrdia nie sú len ilúzie alebo prejavy ich súkromného vkusu.⁴³

Na takéto realistické argumenty existuje štandardný protiargument, ktorý formuloval John Mackie, a síce ide o „argument zo zvláštnosti“ („*argument from queerness*“). Podľa Mackieho ak by mala existovať nejaká „morálna realita“, respektíve „morálny fakt“, išlo by vskutku o veľmi zvláštny druh faktov, ktorý by bol celkom odlišný od vecí, ktoré bežne za fakty považujeme. Ruka v ruku s touto námietkou ide aj tvrdenie, že ak by sme chceli tento zvláštny druh reality poznávať, museli by sme byť vybavení vskutku zvláštnymi poznávajúcimi schopnosťami. Zvláštnosť morálnej reality by spočívala v tom, že na rozdiel od bežných faktov, by „morálne fakty“ mali samostatnú motivačnú silu. Akoby však fakt o sebe (teda bez vzťahu k vedomiu) mohol k niečomu motivovať?⁴⁴ Z uvedeného si môžeme urobiť záver, že žiadna objektívna „morálna realita“ neexistuje a analogicky nemôže existovať ani žiadna objektívna realita noriem.

2.3.2 Metafora (epistemológia)

Užitočným však môže byť skôr praktický/epistemologický rozmer nastolenej otázky. Predstavme si situáciu, že právnik sa pýta na to, kde nájde právnu normu aplikovateľnú na nejakú skutkovú situáciu. Tu máme kritéria jasné – bude konzultovať pramene práva. V takomto rozmere však opytovacie zámeno „Kde?“ v otázke „Kde je právo?“ len vzdialene, takpovediac metaforicky, pripomína časovo-priestorové určenia. Nejde totiž o to „Kde je norma?“ ale skôr o to „Kde je adekvátne vyjadrenie normy?“.

⁴² MOORE, G. E. *Principia Ethica*. Revised edition. Cambridge: Cambridge University Press, 1993, s. 161–162.

⁴³ Pozri bližšie: MOORE, M. S. *Moral Reality Revisited*. *Michigan Law Review*. 1992, Vol. 90, No. 8, s. 2447 an.

⁴⁴ MACKIE, J. L. *Ethics: Inventing Right and Wrong*. London: Penguin Books, 1990, s. 38 an.

Ako konštatovali Stelmach a Brožek v práci *Methods of Legal Reasoning*: „*Ontologické debaty napokon nevedli nikam. (...) Neexistuje všeobecne platné metateoretické kritérium určenia „správnej“ ontológie práva. Obdobné platí pre právnu axiológiu. (...) Ak je nemožné skonštruovať všeobecne akceptovateľnú filozofiu práva (inými slovami, odpoveď na otázku „Čo je právo?“) ostávajú nám už len epistemologické úvahy.*“⁴⁵

Podme teda bližšie k epistemologickému rozmeru cez jeden príklad. Takmer každému z nás sa v minulosti stalo, že riešil nejaký matematický príklad, avšak ani po úmornej snahe sa mu ho nepodarilo vyriešiť. V niektorých cvičebniciach z matematiky zvyknú byť správne riešenia príkladov uvedené na konci knihy. Teda po tom, ako nám pri lúskaní matematického príkladu dôjdu nervy, dáva zmysel obrátiť sa na spolužiaka a spýtať sa ho: „Kde nájdem správne riešenie?“ Zmysluplná odpoveď spolužiaka, ktorý stratil nervy dávno pred vami, by mohla byť napríklad: „Správne riešenie nájdeš na strane 343.“ Čo sa v tomto dialógu malo na mysli opytovacím zámenom „Kde?“ Išlo o pýtanie sa na časovo-priestorové určenie nejakého objektu?

Je skutočne pravda, že správne riešenie matematického príkladu je „umiestnené“ na strane 343? Aj keby sme správne riešenie našli na príslušnej strane, daná strana nebude miestom výskytu daného riešenia. Prečo? Pretože ak mala matematická úloha iba „jedno riešenie“, potom ak by sme trvali na tom, že jej riešenie je umiestnené na strane 343, potom by sa riešenie vyskytovalo minimálne na toľkých miestach, koľko sa v danom časovom okamihu zachovalo výtlačkov z príslušnej cvičebnice. Ako by sa však jeden a ten istý objekt mohol nachádzať na viacerých miestach súčasne? Navyše, predstavme si situáciu, že nejaký neurotický matematikár po tom, ako cvičebnica vyšla z tlače, vtrhol do skladu tlačiarne, povytrhával zo všetkých výtlačkov stranu 343, dal ich na kopu a spálil. Má takáto situácia za následok, že správne riešenie matematického príkladu už nie sme schopní nájsť? Že riešenie prestalo existovať? Určite nie. Ako si to máme vysvetliť?

To, čo hľadáme na strane 343, keď sme vzdali našu snahu vyriešiť matematický príklad, nie je riešenie daného príkladu, ale len jeho vyjadrenie, jeho symbolické zachytenie na papieri, na hmotnom nosiči či médiu. Časovo-priestorové určenie, a s ním aj zmysluplnosť kladenia otázky „Kde to je?“, má práve a len fyzické zachytenie myšlienky, nie myšlienka samotná. Ak sa aj napriek tomu zvykneme v bežnej hovorovej praxi pýtať „Kde nájdem tú myšlienku? Kde nájdem riešenie matematickej úlohy alebo odpoveď na právny problém?“ tak je to len v dôsledku toho, ako funguje náš bežný jazyk. Totižto nie každému slovu musí nevyhnutne korešpondovať nejaká vec mimo jazyka – významom slova nie je vždy vec, ktorú zastupuje, jazyk nie je kalkul, a slová používame často „metaforicky“. Pýtať sa slovom „kde“ na umiestnenie kľúčov a odpovedať, že sú na poličke, a pýtať sa slovom „kde“ na umiestnenie správneho riešenia a odpovedať, že je na strane 343 sú navonok rovnaké činnosti. Slovo „kde“ má prakticky, ale nie teoreticky rovnakú funkciu.

Aký záver z tejto odbočky vyplýva pre našu diskusiu o právnych normách? Trúfame si povedať, že ak sa pri riešení praktických problémov právnik obracia k zbierke zákonov, tak konkrétny výtlačok tejto zbierky v tomto kontexte nepredstavuje časovo-priestorové určenie výskytu konkrétnej právnej normy o nič viac ako strana 343 predstavuje časovo-priestorové určenie správnej odpovede na matematický príklad. Ak sa klient spýta

⁴⁵ STELMACH, J. – BROŽEK, B. *Methods of Legal Reasoning*. Dordrecht: Springer, 2006, s. 216.

advokáta „Kde sa nachádza právna norma, ktorá upravuje môj prípad?“, pričom advokát ho odkazuje na jeden z formálnych prameňov práva platných pre danú jurisdikciu, potom to nerobí z dôvodu, že v tomto formálnom prameni práva je „umiestnená“ príslušná právna norma, ale preto, že v tomto prameni je „umiestnené“ len a len jej vyjadrenie. Prostredníctvom formálnych prameňom práva vieme určiť obsahy právnych noriem. V zbierke zákonov sa *v skutočnosti* „nachádza“ výlučne iba text, avšak žiadne myšlienky. V tomto kontexte sú myšlienky, na rozdiel od ich vyjadrenia, potenciálne všadeprítomné. Zničiť výtláčok zbierky zákonov znamená zničiť nosič (obdobne CD), ale nie zničiť právnu normu (hudbu).

2.3.3 Neobjektívne právo?

Jedným zo základných nepriaznivých implikácií tvrdenia, že normy sa nachádzajú v ľudskej mysli má byť podľa Dr. Bárányu subjektivita práva, nie síce arbitrárnosť, ale subjektivita. Ak je právna norma výsledkom interpretácie textu, potom môže byť takýchto výsledkov viacero. Objektivita práva sa tak stráca. Dr. Bárány v tomto kontexte musí pripustiť, že môže existovať aj právna norma, ktorej obsah nebol nikdy spoznaný a aplikovaný, nebola nikdy správne „skonštruovaná“. Kritériom správneho zistenia normy totiž nemôže byť spoločenstvo, ani jednotlivec. Aj väčšina sa môže myliť. Bárány tak, zdá sa, zastáva pozíciu, že právo je metafyzicky objektívne, hoci epistemologicky je subjektívne (existujú faktory brániace nám zistiť správne odpovede o obsahu právnej normy, teda aj o správnej odpovedi).

Čoho sa Dr. Bárány obáva je, zdá sa, tvrdenie, že právo je aj metafyzicky subjektívne, a to sa má stať práve vtedy, ak umiestnime právnu normu do ľudskej mysle. Diskusia o objektivite v práve je veľmi bohatá. Na tomto mieste je však užitočnejšie pripomenúť, že existujú aj pokusy o prekonanie dištinkcie objektívny v. subjektívny. Ten, ktorým sa budeme zaoberať pochádza od Dennisa Pattersona.⁴⁶ Patterson sa totiž snaží vyriešiť otázku, či je správny objektivizmus alebo naopak subjektivizmus tak, že nás uvedie do novej analógie, až celá otázka zmizne. Objektivizmus tvrdí, že vonkajšie fakty sú tým, čo robí tvrdenia pravdivými alebo nepravdivými. Objektivisti teda hovoria, že niečo nazývame jablkom, lebo to je skutočne jablko. Ak by nebol štandard pravdivosti výrokov mimo našich myslí, potom by neexistoval žiaden štandard. Možno by sme si mysleli, že niečo je jablkom, ale jablko by to v skutočnosti nebolo. Obdobne, Dr. Bárány, ako zdá sa metafyzický objektivista, hovorí, že to, že ak niečo nazveme právnu normou aplikovateľnou v nejakom prípade, ešte to právnu normou byť nemusí. Ak chceme udržať objektivitu práva, presvedčenie o tom, že niečo je právnu normou nemusí byť totožné s tým, čo právnu normou v skutočnosti je. Objektivisti sa však podľa Pattersona mýlia, keďže hoci si určili štandard, aj ten môže byť videný/interpretovaný rôzne, napokon totiž objektivizmus chápe normativitu ako operáciu mysle. Ak majú subjektivisti tvrdiť, že význam je vždy výsledkom interpretácie, potom stoja pred problémom, že ani interpretácie samé nemôžu určiť význam, keďže vedú k nekonečnému regresu – interpretácia interpretácie, atď. Takže ani subjektivizmus nie je pravdivý. Totižto, oba prístupy sa mýlia v tom, že

⁴⁶ PATTERSON, D. Normativity and Objectivity in Law. *William and Mary Law Review*. 2001, Vol. 43, No. 1, s. 325–363.

vnímajú riadenie sa pravidlom ako operáciu mysle. Patterson však navrhuje, aby sme sa pozreli, čo sa vlastne deje, keď sa učíme pravidlám – trénujeme ich, praktizujeme, cvičíme, atď. Riadenie sa pravidlom preto potom nie operáciou mysle, ale je to konanie, aktívita, cvik. Práve toto má byť prínos Wittgensteinových poznámok o riadení sa pravidlami. Ak sa pozrieme na to, ako prebieha právnické vzdelávanie v USA, vidíme, že právnikov vybavuje špecifickými zručnosťami: „*Praktický rozmer výkonu právnického povolania je vecou poskytovania presvedčivých argumentov s cieľom, aby právnikove výroky o tom, čo právo povoľuje, vyžaduje alebo zakazuje boli správne („correct“)*“.⁴⁷ Patterson tak následne identifikuje tzv. formy argumentu (textuálny, historicky, doktrinálny...), ktoré umožňujú, aby sme sa vôbec dokázali (právnymi) pravidlami riadiť a právo tak bolo možné. Práve tieto formy argumentu umožňujú určiť, či tvrdenia o práve sú správne, nesprávne, pravdivé či nepravdivé. Sú síce relatívne vzhľadom na právnu kultúru, a ich nositeľmi sú právnici, tak či tak však podľa Pattersona zabezpečujú istý druh objektivity, ktorá je špecifická pre právo.

V čom je teda najväčší Pattersonov prínos? V zmene pohľadu. Ak chceme „podržať“ objektivitu práva, nehladáme odpovede v móde karteziánskeho *res cogitans, res extensa*. Pozerajme sa, čo právnici robia. A to ani tvrdenie, že (právne) normy sa nachádzajú v ľudských mysliach, ani tvrdenie, že sa nachádzajú vo formálnych prameňoch práva nijako neovplyvňuje.

3. NORMA AKO FAKT – NORMA AKO PRESVEDČENIE JEDNOTLIVCA O TOM, ČO JE SPRÁVNE

Skúsme sa v našom rozbere posunúť ďalej. Zatiaľ čo doteraz sme predpokladali, že norma nie je faktom, teda prírodným objektom, ktorý sa vyskytuje v čase a priestore, v nasledujúcich riadkoch budeme uvažovať nad tým, v akom zmysle možno normu ako fakt predsa len chápať.

Odhliadnuc od objektivistických teórií, akou je napríklad aj vyššie spomínaný morálny realizmus či z nášho pohľadu oveľa plauzibilnejší pragmatizmus Dennisa Pattersona, pre uvažovanie o norme ako fakte sa prirodzene núkajú subjektivistické teórie, teda teórie, podľa ktorých faktickým prejavom noriem sú subjektívne predstavy konkrétnych ľudí o normách. Môžeme sa pýtať, prečo sa takéto subjektivistické teórie „núkajú prirodzene“.

Keď sme v časti 2.3 rozmýšľali o normách, považovali sme ich za myšlienky. Na mieste tak stojí otázka, kde inde by sa mohli „nachádzať“ ľudské myšlienky, ak nie v ľudských hlavách. Ak sa vrátíme k vyššie uvedenému citátu G. E. Moora, nájdeme tam, že jednou z tried prírodných objektov sú aj tzv. „mentálne fakty“. To, že nejaká konkrétna osoba zastáva v konkrétnom čase určité bližšie špecifikované presvedčenie či vieru, je jedno-ducho niečo, čo je spôsobilé javiť sa v čase a priestore. Takýto objekt podlieha (okrem iného aj) zákonu kauzality a je zmysluplné pýtať sa na jeho časovo-priestorové určenie.

Samozrejme ide o kontroverzný prístup, a to z toho dôvodu, že sa tu obsah konkrétneho vedomia, ktoré si myslí niečo pod určitým slovným výrazom, stotožňuje s významom daného výrazu. Táto kontroverzia prišla na svet niekedy ku koncu 19. storočia

⁴⁷ Ibidem, s. 350.

v rámci časti novokantovskej tradície. Rozdiel medzi úsudkom („*Urteil*“) a usudzovaním („*Beurteilung*“) si prvýkrát uvedomili filozofi Lotze a Sigwart.⁴⁸ Azda najznámejší útok proti subjektivistickému poňatiu významu slov v analytickej filozofii zahájil Frege. Ten jasne rozlišoval medzi zastávaním určitej vety a obsahom zastávanej vety, pričom sa snažil dokázať, že ak by sme obsah vety stotožnili so subjektívnou predstavou o obsahu danej vety zo strany jej autora, potom takáto veta by nemohla byť súčasťou logicky platného úsudku vo forme *modus ponens*.⁴⁹

Bez toho, aby sme čitateľa príliš obťažovali zachádzaním do podrobností, odvážime sa tvrdiť, že subjektivistické poňatie právnych noriem má svoje opodstatnenie, čím rozširujeme aj argumentáciu časti 2.1 príspevku. Pre toto tvrdenie uvádzame dva dôvody:

Konštrukcia normatívnych sylogizmov nie je výlučne len doménou logiky. V rovine sloganu si možno spomenúť na O. W. Holmesa, ktorý prehlásil, že život práva nie je o logike, ale o skúsenosti. Udržateľnosť právnych záverov je v podstatnej miere závislá od kultúrnych vzorcov prevažujúcich v danej spoločnosti, ktoré nie je možné vyčerpávajúcym spôsobom formalizovať do podoby symbolického zápisu premís. Aj napriek tomu však tieto implicitné predpoklady hrajú kľúčovú úlohu pri určovaní toho, či je určitý úsudok platný alebo nie. Pri analýze významov jednotlivých normatívnych viet nám teda (niekedy) neostáva nič iné, len sa spýtať ľudí, ktorí dané vety používajú, čo pod nimi myslia. To, čo si ľudia fakticky myslia o významoch viet, ktoré používajú, má v konečnom dôsledku prevahu nad nejakým pomyselným objektívnym významom, respektive logickými pravidlami úsudku, ktorého sú dané významy súčasťou. Túto tézu možno ilustrovať na príklade kmeňa Azande.

Azande bol malý prírodný národ, ktorý používal špeciálne rituálne orákulum na to, aby zistil, kto z členov kmeňa je zapletený do čarodejníctva. Systém usudzovania, ktorý príslušníci kmeňa používali pri tomto rituáli však nevyhnutne viedol k protirečeniam. Keď sa im logicky demonštrovalo, že podľa tohto systému je čarodejníkom úplne každý člen spoločenstva, Azandania tento záver neprijali a trvali na tom, že v ich systéme myšlienok žiadne protirečenie nie je. Stephen Turner, ktorý túto situáciu analyzoval, si dovoľil predložiť nasledujúcu hypotézu: „Ak ide výlučne len o súhlas skupiny, zdá sa, že fenomén správnosti usudzovania sa redukuje na prírodný fakt – schvalujúce správanie členov danej skupiny.“⁵⁰ Z nejakej objektivistickej pozície sa dá ľahko predpokladať, že v systéme myšlienok každej kultúry sa nájdu logické protirečenia, ktoré si príslušníci danej kultúry ani neuvedomujú. Na čom však dokážeme vierohodne založiť tvrdenie, že určitá kultúra v nejakej svojej myšlienkovvej sústave padla do hromadného omylu? Odkiaľ čerpáme istotu, že významy, ktoré *my* pripisujeme slovám v danej sústave, sú objektívne, zatiaľ čo významy, ktoré slovám pripisujú *oni*, sú subjektívne? A ako vôbec dokážeme príslušníkom danej kultúry vysvetliť, že sa nachádzajú v omyle, ak dopredu vylúčime možnosť, že sa pri podávaní tohto vysvetlenia budeme môcť spoľahnúť aspoň na časť ich vlastných (subjektívnych) predstáv o významoch slov, ktoré používajú?⁵¹

⁴⁸ Pozri: KÖHNKE, K. CH. *The Rise of Neo-Kantianism: German Academic Philosophy between Idealism and Positivism*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991, s. 270.

⁴⁹ Pozri viac heslo „Frege-Geach problem“ v: KALDERON, M. E. *Moral Fictionalism*. New York: Oxford University Press, 2005, s. 54 an.

⁵⁰ TURNER, S. P. *Explaining the Normative*. Cambridge: Polity Press, 2010, s. 104.

⁵¹ Porovnaj: *Ibidem*, s. 156.

Môžeme sa pokúsiť tomuto problému vyhnúť tak, ako to vyskúšal Patterson, keď tvrdil, že pre identifikáciu objektivity v práve nie je dôležité to, čo si myslíme, ale to, čo konáme. Avšak nie pre každého je takáto úniková stratégia presvedčivá. Ako inak totiž dokážeme poznávať to, čo konáme, ak nie prostredníctvom našej (subjektívnej) predstavy o vlastnom konaní? Obzvlášť keď azda väčšina z nás pozná z osobne zažitej skúsenosti, že aj vlastné ľudské konanie podlieha rozmanitým interpretáciám, či už zo strany viacerých ľudí, alebo zo strany jedného človeka v rôznych časových okamihoch. Zo subjektivistckej perspektívy sa „objektivita“ významu jazykových výrazov musí aspoň v určitej miere opierať aj o to, čo si o týchto významoch skutočne myslíme. To samozrejme neznamená, že „objektivitu“ významu normatívnych viet možno automaticky stotožniť výlučne len so subjektívnou predstavou náhodne vybraného jednotlivca. Pri určovaní tejto „objektivity“ bude kľúčová aj spätná väzba spoločenstva, v rámci ktorého jednotlivec vety predkladá, ich kompatibilita so zabehnutou spoločenskou praxou, ich trvácnosť a pod. Tak či onak, presvedčenie ľudí o tom, čo je správne, je nutnou, no nie dostatočnou podmienkou pre určenie objektivity významu normatívnych viet používaných v príslušnej spoločenskej skupine.

To, že je zmysluplné redukovať normy na subjektívne presvedčenia ľudí o tom, čo je správne, má svoje opodstatnenie aj z toho dôvodu, že normy nie sú iba myšlienky, abstraktné entity, významy slovných či iných výrazov, ktoré používame. Normy sú špecifické myšlienky, chápu sa ako samostatné dôvody pre vykonanie operácií, ktoré sú jej predmetom.⁵² Pattaro za definičný znak noriem považoval to, že sú to motívy správania. Teda ide o dôvody, ktoré môžu mať faktický vplyv na správanie konkrétneho jednotlivca.⁵³ Ak chceme „situovať“ normu mimo ľudskú myseľ, treba sa pýtať, čo z vonkajšieho sveta, ktorý prírodný objekt, dokáže samostatne (bez spojenia s individuálnym vedomím) plniť funkciu „motívu“. Tu sa môžeme vrátiť k Mackieho argumentu zo zvláštnosti, v zmysle ktorého takýto potenciálny prírodný objekt by mal vskutku veľmi zvláštnu povahu. Inými slovami – taký objekt neexistuje. Druhá alternatíva je, že normy za dôvody či motívy považovať nebudeme, avšak v tomto prípade ide o definičný spor, pre ktorý je podľa nás rozhodujúce to, čo získame tým, ak pretneme analytické spojenie medzi normou a dôvodom/motívom. Z článku Dr. Bárányi vyplýva, že tým získame priestor na to, aby sme mohli právo považovať za efektívny systém sociálnej kontroly. Lenže to, či nazveme základnú stavebnú jednotku právneho systému „normou“, „pravidlom“, „regulatívom správania“, nemá bezprostredný dopad na to, či bude daný právny systém spoločensky účinný. Pointa terminológie, ktorú používal Enrico Pattaro spočívala v tom, že nie každý regulatív správania, ktorého vyjadrenie nachádzame vo vetách právnych textov, je normou.⁵⁴ Niektoré právne regulatívy správania jednoducho normami nie sú. To, čo tvrdí Pattaro v celkovej zhode s H. L. A. Hartom je, že každý právny poriadok sa aspoň z časti *musí* skladať *aj* z noriem, teda z internalizovaných regulatívov správania, ktoré pôsobia ako samostatné dôvody na vykonanie určitého správania.⁵⁵ Pattaro zastáva túto tézu práve a len vďaka tomu, že v opačnom prípade by právny systém stratil svoju spoločenskú

⁵² RAZ, J. *Practical Reason and Norms*. New York: Oxford University Press, 2002, s. 73 an.

⁵³ PATTARO, E. *The Law and the Right: A Reappraisal of the Reality that Ought to Be*. s. 94.

⁵⁴ *Ibidem*, s. 155.

⁵⁵ *Ibidem*, s. 168.

účinnosť, a preto by ako právny systém zanikol. Ide teda o záver celkom protikladný k záverom Dr. Bárány. Totiž systém práva, ktorý by sa neskladal aj zo subjektívnych presvedčení o tom, čo je správne, teda systém práva bez noriem, by bol len obrovským kolosom, ktorého účelom by bolo aplikovať sankcie za správanie, ktoré je v rozpore s príslušnými právnymi regulatívmi. Takýto systém by sa však nevyhnutne dostal do neriešiteľného problému tzv. nekonečného reťazenia sankčného mechanizmu – Kto by mal na starosti aplikovať sankcie voči tým, ktorých starostou je aplikovať sankcie? Takúto reťaz je možné useknúť iba v prípade, ak sa niektoré regulatívy správania chápu ako normy – ak ich ľudia (najmä sudcovia a úradníci) chápu ako samostatné dôvody na vykonanie určitého správania *bez ohľadu na to, či v prípade porušenia daných regulatívov bude alebo nebude aplikovaná príslušná sankcia*.

Dr. Bárány si vo svojom článku robí veľké starosti so všeobecnou záväznosťou práva v prípade, ak normy chápeme subjektivisticky. Tvrdí, že v tomto prípade by dôvody záväznosti normy boli „vnútornou vecou každého“ z nás. Takáto norma by mohla zaväzovať len toho, v koho myslí sa nachádza, ak tento verí v jej právnu záväznosť. Z uvedeného Bárány vyvodzuje, že takýto stav vecí je nezlučiteľný so všeobecnou záväznosťou noriem.

Môžeme sa však odôvodnene pýtať, či to so záväznosťou noriem niekedy bolo inak. Trúfame si povedať, že záväznosť normy je a musí byť „vnútornou vecou každého“ z nás. Každý z nás, či sme pozitivistu alebo jusnaturalistu, konzervatívcu alebo socialistu, si musíme sami za seba vyriešiť otázku, či a prečo budeme dodržiavať právo. Ak bude právo od nás vyžadovať správanie, ktoré sa nám z najhlbších kútov našej duše bridí, nikto nás nedokáže prinútiť k tomu, aby sme ho považovali za záväzné. Také právo jednoducho nebudeme rešpektovať a v prípade, že máme v povahe politický aktivizmus, budeme bojovať za to, aby sa zmenilo. Tento postoj samozrejme nijako nevyklučuje, že ak sa budeme správať v rozpore s právnym pravidlom, s najväčšou pravdepodobnosťou budeme čeliť sankcii. Sankcia uložená za porušenie práva však nie je vecou jeho záväznosti, je to vecou pravdepodobnosti. Dostávame sa tu do známej pozície „zloducha“, ktorý na právo pozerá len ako na predpoveď o tom, čo urobia súdy, ak dané právo porušíme.⁵⁶ Z tejto pozície na právne regulatívy nepozieráme ako na normy, ale len ako na podklad pre predikcie možných budúcich nežiaducich stavov.

Z uvedeného si možno vyvodíť záver, že Dr. Bárány používa termín záväznosť vo význame, ktorý bol pre právny pozitivizmus typický najmä v 19. storočí. Bol to Jeremy Bentham a John Austin, ktorí tvrdili, že záväznosť práva znamená len toľko, že porušenie práva má v konečnom dôsledku spustiť výkon štátneho donútenia.⁵⁷ Ako vyplýva z dosiaľ povedaného, s takouto formou „záväznosti“ nie je subjektivistické chápanie noriem v nijakom rozpore. Treba však opäť zdôrazniť, že aj aplikácia sankcie za porušenie práva je predmetom právnej povinnosti. Ak sa však orgány aplikácie práva zdráhajú dané sankcie aplikovať, kto je schopný voči nim uplatniť zodpovednosť? A kto uplatní zodpovednosť voči tomu, kto má uplatňovať zodpovednosť? Takéto otázky sa zákonite musíme pýtať *ad infinitum*, ak nie sme ochotní pripustiť, že na konci tohto reťazenia sankčného mechanizmu je človek, ktorý dodržiava právo nie preto, že sa bojí sankcie, ale preto, že ho považuje za normy; teda človek, ktorý sa cíti byť právom viazaný z dôvodu, že je v súlade

⁵⁶ Pozri: HOLMES, O. W. *The Path of the Law*. *Harvard Law Review*. 1997, Vol. 110, No. 5, s. 993.

⁵⁷ Pozri: OLIVECRONA, K. *Law as Fact*. London: Stevens & Sons, 1971, s. 32, 40.

s jeho subjektívnym presvedčením o tom, čo je správne. V konečnom dôsledku tak dospievame k záveru, a to už vlastne opakujeme myšlienku, ktorá zaznela pred chvíľkou, že subjektivistické chápanie noriem je nutnou podmienkou všeobecnej záväznosti práva.

Na margo všeobecnosti práva si dovoľíme ešte jednu poznámku. Aj keby mali byť právne pravidlá správania sa, respektíve pravidlo uznania, internalizované iba v jednej ľudskej myšli (napr. v myšli Führera), čo je extrémne nepravdepodobná až fiktívna situácia, potom treba zdôrazniť, že aj v takomto prípade správnosť automaticky implikuje rovnakosť. Ak konanie X zo strany subjektu Y, považujeme za správne, musíme považovať za správne aj konanie X zo strany subjektu Z. Subjektívne presvedčenie o správnosti určitého konania smeruje k všeobecnej pôsobnosti tohto presvedčenia.⁵⁸

ZÁVER

V príspevku sme argumentovali, že otázka „umiestňovania“ právnych noriem nie je bez vymedzenia jej kontextu zmysluplná, pričom aj v prípade, ak vymedzíme jej kontext snažením E. Pattara, ktorého koncepciu Dr. Bárány kritizuje, ukáže sa, že koncepcia normy ako možného motívu správania, teda koncepcia umiestňujúca normy do mysli je popisom fenoménu práva z iného uhla pohľadu, aký poskytuje Dr. Bárány. Tento popis je explanačne hodnotný, nie len zaujímavý. Zároveň sme ukázali, že ani isté „subjektivistické“ teórie práva neoslabujú platnosť práva, jeho záväznosť, všeobecnosť, či jeho funkciu prostriedku sociálnej kontroly. Nijako tak neovplyvňujú právnu prax a nie je potrebné prepracovať významné časti „štandardnej teórie práva“. Kopernikovský obrat sa tak nekoná.

⁵⁸ Pozri napr.: MACKIE, J. L. *Ethics: Inventing Right and Wrong*. London: Penguin Books, 1990, s. 83 an.

All Quiet on the Western Front (Copernican Turn in the Ontology of Legal Norms)

Lucia Berdisová – Marek Káčer

Abstract: The aim of this paper is to back up three following theses: 1. To search for a location of legal norm in the context of distinction “Does legal norm exist in a formal source of law or rather in a human mind?” is confusing unless we delimitate a legal-philosophical puzzle which can be solved by answering such a question. 2. It is neither vain, nor wrong to conceive (legal) norm (also) as a belief or motive of human behaviour. 3. If we accepted at the level of ontology of norms that norm is a fact that “exists in a human mind” then it would not mean that lawyers lose the reason to look for legal norms in official sources of law – legal practice would “go on” as usual. This paper is conceived as a polemical reaction to the article *Where is the law?* in which Dr. Eduard Bárány argues that the aforementioned ontological approach towards norms weakens law as a means of social control.

Key words: interpretation of law, normativity, objectivity/subjectivity of law, ontology of norms, validity of law, bindingness of law